

észak-itáliainak. Az ÖNB Suppl. gr. 177 jelzetten őrzött görög kódexének kötése erre példa (Kat. C4). A kódex első tulajdonosa Mátyás király volt, majd Johannes Hess (Nürnberg, 1490 – Breslau, 1547) tulajdonába került, aki Boroszlóban (Breslau, Wrocław, Lengyelország) 1528-ban át- vagy inkább bekötette. Az előtábla közepébe Hess superexlibrisét nyomták. A kódex Gregorius Nazianzenus beszédeit és életrajzát tartalmazza. Görögországból, a 10–11. századból való, és nem lehetetlen – ha tényleg Mátyás királyé volt –, hogy a grecista Taddeo Ugoletto emberei vásárolták valamely kéziratbeszerző útjukon. Lehet, hogy bekötésre várt Budán ez a pergamenkódex is, de Mátyás király váratlan halála után sok minden gyökeresen megváltozott, s a 16. század elején elkerült Budáról e kódex, majd Johannes Hessé lett. Nincs adat arra nézve, hogy Hess járt volna Budán, de igen sokat utazott német földön, levelezésben állt többek között Pirekheimmel, Lutherral és Melanchthonnal is. Jól képzett, művelt teológus, Luther tanait követő reformátor volt. Talán valamely német városban vette ezt a kódexet.

A reneszánsz Magyarországon még a 17. században is virágzott, sőt Erdélyben kitartott a század végéig. Kifejezési formái közben persze sokat változtak. Ezt láthatjuk az itt tárgyalt kötésekben is.

Petrus Ransanus latinul írt magyar történelmi munkájának (*Epitome rerum Hungaricarum*, OSZK, Cod. Lat.

249., Kat. I1) pergamenkódexe Mátyás király és Beatrix portréjával van díszítve, de II. Ulászló király és Bakócz Tamás esztergomi érsek címere van belefestve. Sok tulajdonosa volt, amíg mai őrzési helyére, az OSZK-ba jutott. A Ransanus-kódex több mint száz évig bekötetlen volt. Valószínűleg Thurzó György nádor köttette be az 1600-as évek elején Pozsonyban. A szerény díszítésű bőrkötésben fennmaradt kódex egy tucat hasonló kötésű könyvvel alkot egy csoportot; ezek a kötések mind a német reneszánsz stílusát követik, s Pozsonyra lokalizálhatók. A királyi Magyarország területén már évtizedek óta ez a németes stílus jellemezte a könyvkötések díszítését.

Mátyás király halálával és Beatrix királyné mellözésével a délről, Itáliából, Dalmáciából jött mesterek elhagyták Magyarországot. II. Ulászló udvara csehekkel, morvákval volt tele, ugyanakkor érdekszövetségben állt a bécsi Habsburg-udvarral is. Egy emberöltő elteltével azoknak a helyi mestereknek a működése is véget ért Budán, akik magukba szívták az olaszos stílust, mások elmenekültek Pozsonyba, Bécsbe, Nagyszombatba. Az ország három részre szakadásával óriási és huzamos politikai változás következik be, amely természetesen a művészetekre is kihatott.

A Corvina görög nyelvű kódexeinek restaurálása Budán

Németh András

A budai királyi udvar könyvtárában fellelhető görög kéziratokra több 15. század végi és 16. század eleji látogató felhívta a figyelmet.¹ Mégis kevés olyan görög kódexről tudunk, amely Mátyás uralkodása alatt biztosan Budán volt, illetve biztosan a Corvina könyvtár részét képezte, vagyis megfordult a budai királyi könyvtárban a Mátyás alatti gyarapodás és az 1526-os feltételezett pusztulás között.² A latin nyelvű, többnyire díszített kódexekre alkalmazott módszerekkel nehéz, szinte lehetetlen megragadni egy-egy görög kézirat budai jelenlétét, illetve a Corvina könyvtárhoz tartozását. Ezért egyértelmű ismervek híján Csapodi Csaba azokat a görög kódexeket tekintette hiteles corvináknak, amelyek 1526 előtt a budai királyi palotában voltak.³ Jobb híján kénytelenek vagyunk elfogadni ezt a tág besorolási szempontot. Ha a kódexek fizikai jellemzőit nézzük, amelyek alapján a Corvina könyvtárhoz tartozás minden kétséget kizáróan bizonyítható, mindössze kettő kapott aranyozott, vörös bőrkötést és a metszésénél olyan aranyozott és poncolt díszítést, mint a latin corvinák egy jelentős csoportja.⁴

A Budán biztosan vagy nagy valószínűséggel jelen lévő görög nyelvű kódexek száma a megadott időszakban azonban ennél sokkal nagyobb volt. Pontos számokról nehéz beszélni, mert a corvina fogalmát nem lehet világosan értelmezni a görög nyelvű kéziratoknál, és – ahogy látni fogjuk – a kódexek olykor jelentős változáson mentek át a valószínű budai jelenlétük és a jelenlegi állapotuk között. Ez az átalakulás gyakran pontosan megragadható és a budai műhelyhez is köthető. A magyar könyvtörténeti kutatás ez idáig nem használta ki ennek az átalakulásnak a forrásértékét. Az alábbiakban erre vállalkozunk.

A görög kódexek budai jelenlétével kapcsolatban eddig három kéziratcsoportot írt le a kutatás, amelyeket most egy újjal egészítünk ki. E három csoport jellemzői között gyakran ellentét feszül, amelyet nehéz feloldani. Ha nagyon szigorúan értelmezzük a Corvina könyvtárhoz tartozás fogalmát, és csak a corvinakötésbe kötött görög kódexeket nézzük, csupán két kötetre szűkül a Corvina könyvtár görög állománya.⁵ Ha viszont

1 A következő látogatók számoltak be jelentős számú görög kódexről Budán: Bartolomeo della Fonte (1489), Pierre Choque (1502), Johannes Capellanus (1502), Francesco Massaro (1520), Johannes Alexander Brassicanus (1525), Kaspar Ursinus Velius (1527), Joachim Vadian (1534), Oláh Miklós (1531), Brenner Márton (1539). A részletes forrásokról lásd NÉMETH 2017, 90.

2 A könyvtár pusztulásáról és 1526-ról mint a Corvina könyvtár pusztulásának jelképes időpontjáról lásd Csapodi 1973, 72–90.

3 Tristano 2009 a Corvina könyvtár görög kézíratairól CSAPODI 1973 teljes listáját vette alapul, figyelmen kívül hagyva, hogy a lista bevalottan számos bizonytalan tételt is tartalmaz.

4 Madas Edit 2009 listája is e szempont alapján hozta közös nevezőre a görög kódexeket a latin kódexek Corvina könyvtárhoz köthető ismérveivel, így emelve ki a lipcei Egyetemi Könyvtár Rep. I. 17 és a bécsi ÖNB suppl. gr. 4 kódexét. A Bibliotheca Corviniana aranyozott bőrkötéseiről legutóbb lásd Miko 2017.

5 Bécs, ÖNB, suppl. gr. 4 és Lipcse, UB, Rep. I. 17 (Kat. C3).

azokat a görög kódexeket is idesoroljuk, amelyeket Budán használtak,⁶ vagy dokumentálhatóan Budáról vittek el,⁷ akkor ez a szám jelentősen növekszik. Ha pedig még azokat a kódexeket is idevesszük, amelyeket nagyon korán, még a 16. században a magyarországi jelenlétükről első kézből értesülő bibliofilek,⁸ szövegkiadók és fordítók,⁹ illetve tudósok származtattak Budáról vagy Magyarországról, még magasabb számhoz jutunk. Az e három szempont alapján azonosított kódexek eredetének, filológiai környezetének elmélyült vizsgálatával a valószínű görög corvinák száma még tovább növelhető, erre azonban most nem térünk ki.¹⁰ Csupán azt hangsúlyozzuk, hogy a három csoport felállítását lehetővé tevő források megbízhatósága nem egyforma; a harmadik szempont, a bibliofilek és tudósok állítása gyakran kétségeket vet fel. Továbbá a három szűrővel azonosított kódexek közt ritkán van átfedés, vagyis nehezen lehet például a harmadik csoport hitelességét az első vagy a második megbízhatóbb ismérveivel ellenőrizni. A kódexek budai restaurálása egy ilyen szempont, amivel

két fontos görög kódex budai jelenléte, illetve a budai műhely tevékenysége is megragadható, továbbá a három szempont közti feszültség is oldható. Megmutatja, hogy a budai műhely mit kezdett a görög kódexekkel, milyen szerepet szánhatott nekik az 1480-as évek legvégén, a könyvtár arculatának kialakításakor. Noha – mint látni fogjuk – a görög kódexek integrációját nem sikerült végigvinni, ez a vízió mégis megragadható több kódex restaurálásában és egy új kötésre való előkészítésében.

Mielőtt rátérnénk a budai restaurálásra, a görög kódexek egy alapvető sajátosságára kell felhívunk a figyelmet. A latin kéziratokkal ellentétben a görögök többsége nem humanista másolat volt. Nem díszítették, újszerű megjelenésük, hanem régiségük és ebből fakadóan értékes szövegváltozatuk, illetve keleti vonásaik miatt becsülték nagyra őket. Tették ezt annak ellenére, hogy e kéziratokon az idő rendszerint nyomot hagyott: pergamenleveleikből nagyobb darabok szakadoztak le, vagy egész levelek, ívfüzetek veszttek el, illetve a kódexek eleje és vége a sok használatból megfeketedett, ami a kó-

dex kinyitásokor egészen más vizuális élményt nyújtott, mint a rendszerint gazdagon díszített latin kódexek címlapjai. Ahogy ezt például a Mátyással kortárs Federico da Montefeltro (1422–1482) urbinói vagy a Mediciek firenzei vagy a pápa vatikáni palotájában található gyűjteményében is megfigyelhetjük, a sok használat nyomát hordozó régiség együtt járt egy jobb és filológiai szempontból kevésbé romlott szöveggel. Így a több évszázados használatból fakadó régiség nyomai önmagukban is értéket kölcsönöztek a kódexnek, még akkor is, ha az uralkodó környezetében csak kevesen tudták az ezzel járó filológiai értéket közvetlenül megítélni. A régi kódexeket óvó bánásmód azonban világosan megfigyelhető Budán, amiről az itteni udvarban megragadható restaurálás kapcsán a későbbiekben részletesebben szólnunk.

Ebből az óvó bánásmódból következik a budai gyűjteménynek egy másik sajátossága. Fontos kiemelni, hogy a legtöbb Budán megfordult görög kódexet, melyeket különféle szempontok alapján nagy valószínűséggel a Corvina könyvtárhoz lehet kötni, nem kötötték át. Nem került sor az újabb másolatok elegáns, itáliai reneszánsz vaknyomásos bőrkötésének lecserélésére¹¹, a görög kódexek nagyobb hányada pedig megőrizte keleti vagy nyugati technikával készült egyszerűbb kötését. Mivel a Budára érkezett kódexek jelentős részét még keleten, illetve görög környezetben másolták, ott eleve görög típusú kötetet kaptak, ami jól látszik az ívek fűzését megkönnyítő 'V' alakú bevágásokból (*grecaggio*). Tehát a Corvina könyvtár Budán dolgozó olasz származású könyvkötőjének és segédének/segédeinek – noha

a kódexek egy része nyugati típusú kötésben érkezett a palotába¹² – rendelkezésére álltak mintaként keleti jellegű kötések is.¹³

Itáliában, ahol sok eredeti, keletről idehozott görög kódexet lehetett látni, az értő szemek ránézésre megtudták állapítani egy kódexről, hogy görög szöveget tartalmaz. A kötése ugyanis elárulta ezt. Ez az ismérv főként az Aldus Manutius velencei nyomdájában nagy számban nyomtatott görög nyelvű kötetek elterjedésével vált a köztudat részévé a 16. század legelején, amikor a megrendelők olykor kifejezett igényt támasztottak az ilyen kötésre.¹⁴ Az eredeti görög kötéstechnika alkalmazásakor nem bordázva fűzték az íveket, hanem láncöltéssel, ami lapos gerincet eredményezett. [Fig. 1] A fatábla pontosan idomult a kódexesthez, követve annak méretét. Peremét bemélyesztették, a mélyedésbe kivezették a latin kódexekétől eltérő dupla oromszegőt. A bordák helyett a fűzőkor láncolatot képező fonál és a dupla oromszegő, illetve a gerincre helyezett szövettartó darab és maga a kötés tartotta egybe a kötetet. Így a bőrkötés az oromszegők mellett a fatábla méretéhez képest megnyúlt, kidudorodott. Ez később gondot okozott, amikor függőlegesen kezdték polcra helyezni a köteteket, de a 15. században még fektetve tárolták őket. Rómában,¹⁵ Firenzében,¹⁶ Velencében,¹⁷ a francia királyi udvarban¹⁸ a 16. század közepéig a rangosabb műhelyek igyekeztek ezekből a tulajdonságokból néhányat megjeleníteni a görög nyelvű kódexek kötésén, ötvözve őket a modern bélyegzők díszítőmintáival, illetve a nyugati technikát követő jól ismert munkafolyamatokkal. A két technika

6 Ptolemaeus Geographiájának kódexéről (Bécs, ÖNB, hist. gr. 1) Budán készítettett magának másolatot Conrad Celtis (1459–1508) 1498-ban a térképtáblák nélkül (Oxford, Bodleian Library, Arch. Selmsl. 40). Ugyancsak Budán használta ezt a kódexet Sigmund von Herberstein, Bécs moszkvai követe 1518-ban.

7 Johannes Cuspinianus bécsi humanista Hieronymus Balbus segítségével szerezte meg Budán Johannes Zonaras kódexét (Bécs, ÖNB, hist. gr. 16), illetve 1515-ben Angelo Cospus segítségével a Diodorus Siculus-kódexet (Bécs, ÖNB suppl. gr. 30), ahogyan erről Johannes Derichswam tájékoztat egy 1518-as kiadás kézzel írott bejegyzésében. Vö. Bécs, ÖNB *28.A.55, f. AA 1^r-ii^r. Johannes Alexander Brassicanus saját kezével jegyezte be a budai birtokba vétel tényét egy Xenophon, *Cyropaedia*-kódexbe (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 51, f. 1^r: *Liber est Ioannis Alexandri / Brassicani philosophi / ac Iurisconsulti / Budę in Pannoniis, anno / nato Iesu MDXXV / Mensis novembris die / XXVIII*) és egy Moschopolus-kódexbe (Koppenhága, Királyi Könyvtár, Fabr. 78,4, f. 1^r: *Liber est Joannis Alexandri Brassicani / philosophi ac jure consulti / Anno 1525 / die / 4 / decembris / BUDAË*). A kéziratban található nyomok alapján következtethetünk az alábbi két kódex Budán keresztül történő útjára. Janus Pannonius görög szótárának (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 45) kiragasztott ex librisei (Johannes Cuspinianus, Alexander Brassicanus és végül Johannes Fabri), illetve Janus Pannonius evangéliumos könyvének (Bp., ELTE EK, Cod. Graec. 1.) Alexander Brassicanus-féle kötése kötik össze Budán keresztül a magyar költőt a bécsi humanistákkal.

8 Vö. David Hoeschel (1556–1617) saját kezű bejegyzését a Plotinus-kódexben (München, cod. gr. 449, f. III^r).

9 Willibald Pirckheimer említi a Georgius Nazianzenus homiliáit tartalmazó kötet magyar eredetét Georg Spalatinnak 1529-ben (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 177 [Kat. C.4]; lásd lentebb). Vincentius Opsopoeus Pirckheimernek írt levelében említi Gregorius Nazianzenus és Basilius Magnus levelei editio princepsének (Hagenau: Johann Setzer, 1528, VD16 B 688) forráskódexéről (Oxford, Corpus Christi College, Ms 284, valószínű azonosítás) annak budai származását. Vincentius Opsopoeus említi Heliodorus műve editio princepsének előszavában (Basel: J. Herwagen, 1534: VD16 H1673, f. 2^r) a forráskódex (München, BSB, Cod. Graec. 157) budai származását. Viszont hallgat erről a Polybius editio princepsében (Hagenau, 1530: VD16 P4082), amelyet szintén ebből a kéziratból adott ki. Szintén az általa készített editio princeps előszavából tudjuk (VD16 D 1826, f. A22^r), hogy Diodorus Siculus kódexe (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 30) Janus Pannoniusé volt korábban. Az ifjúkorában Budán is tevékeny Johannes Lange Nicephorus Callistus Xanthopulus kódexének (Bécs, ÖNB, hist. gr. 8) latin fordításáról készült kiadás előszavában (Basel: Johannes Oporinus, 1553: VD16 N 1436) ugyancsak budai eredetre utal.

10 A possesszorok hagyatékának vizsgálatához lásd Johannes Alexander Brassicanus listáját (NÉMETH 2013), a görög scriptorok kapcsolati hálójához és a kódexek közti filológiai kapcsolat lehetőségeihez lásd NÉMETH 2017.

11 Lásd Johannes Thetталus Scutariotes másolatai közül az ÖNB, hist. gr. 1-t. Az ÖNB, suppl. gr. 11 és 20 alla greca kötetet kaptak, amelyek a Corvina könyvkötőmesterének kezéből kikerült munkákhoz hasonlóan ötvözik a keleties jelleget (oromszegő és a fatábla peremének kiképzése) a nyugati elemekkel (dupla bordázott fűzés, a fatáblának a kódexestnél nagyobb mérete, a bélyegzők és a metszés poncolt aranyozása). DE MARINIS 1960, I, p. 105 nr. 1055, Tavola CLXXI (ÖNB, suppl. gr. 11).

12 Például Johannes Alexander Brassicanus elvitt kódexei. Ezek közül hiteles corvina ÖNB, suppl. gr. 51; ÖNB, suppl. gr. 45.

13 Például. Koppenhága, Királyi Könyvtár, Fabr. 78,4, illetve München, BSB, Cod. Graec. 449.

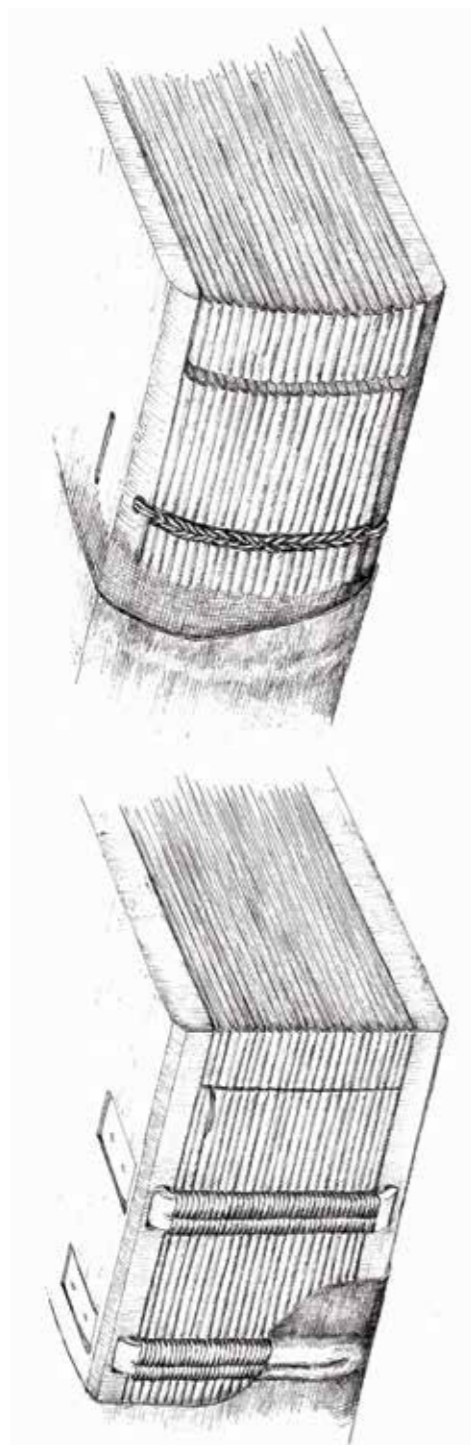
14 GIALDINI 2015.

15 CHOU LIS 2008, 183–189. A 15. század közepi vatikáni alla greca kötésekhez lásd CARDINALE 2017, 139–144.

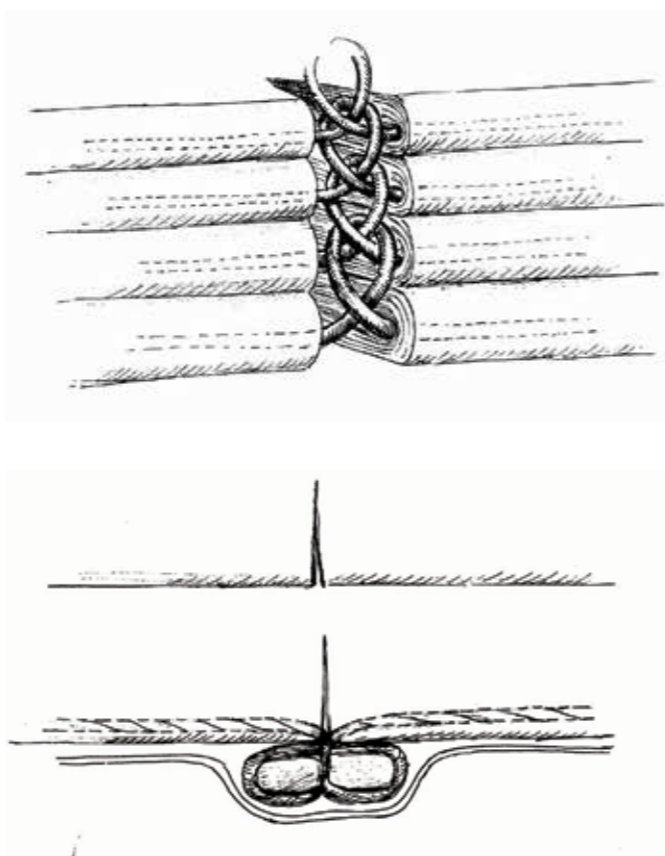
16 Firenzében az 1571-ben a nagyközönség számára megnyíló és a mai állapotában rendszerezett Biblioteca Medicea Laurenziana görög kódexei Plutei kötései is alla greca módra készültek bordás fűzéssel.

17 GIALDINI 2015.

18 LAFFITTE–LE BARS 1999.



1. A bizánci (balra) és a nyugati (jobbra) könyvkötés fűzőtechnikája, Tóth Zsuzsa rajza



vegyítéséből jött létre a görög mintára készült *alla greca* kötés.¹⁹ A Corvina könyvkötője a görög kódexeknél ezt a legújabb itáliai divatot követte, amikor a nagyon egyedi corvinakötést görög jelleggel ötvözte. Ezzel kiemelte a könyvtáron belüli fontosságukat, ugyanis a művelt, főként itáliai látogatókat ezzel el lehetett büvölni. E kódexek beszerzése és gyűjteménnyé alakítása időt, pénzt és szakértelmet kívánt.

Négy kódex kapcsán vizsgáljuk meg, mit is jelentett a Corvina könyvtárba illesztés. Először a két aranyozott vörös bőr corvinakötésbe kötött kódexet (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 4 és Lipcse, UB, Rep. I. 17, Kat. C3) és ezek restaurálását vizsgáljuk, majd két olyan kódexet (ÖNB, suppl. gr. 177, Kat. C4 és Paris, BnF, suppl. gr. 607, Kat. C5), melyeknek ugyan nincs corvinakötésük, de egyértelműen látszik rajtuk, hogy Budán a restaurálás szándékával nyúltak hozzájuk. Ez utóbbiak esetében a Corvina könyvtárba integrálás folyamata elindult, de megszakadt valószínűleg Mátyás halálakor. E négy kézirat vizsgálatakor a Corvina könyvtár görög gyűjteményének fejlesztését egy folyamatnak fogjuk fel, melynek végállomása egy új corvinakötésbe kötött kódex. A folyamat azonban már a kézirat beszerzésével, a régi kötés eltávolításával elkezdődik, és az ívkekre, illetve bifóliókra bontás, a sérült levelek restaurálása és az átkötésre való előkészítés is részét képezi. Magával a kötés díszítésével nem kívánunk foglalkozni.

Induljunk ki a mindenki által elfogadott, a Corvina könyvtárba sorolás legszigorúbb ismérvéből. Ahogy fentebb láttuk, csupán két kódex őrizte meg aranyozott,

vörösbőr corvinakötését Mátyás magyar vágásokat és cseh oroszlánt tartalmazó négyelt pajzsú címerével az első és a hátsó kötéstábla közepén. Egyiknek szövege sem humanista másolat, mindkét bizánci kódex már Mátyás korában is réginek számított. Az egyik a Corvina könyvtár ismert görög állományának legfontosabb darabja, a (VII.) Bíborbanszületett Konstantin császárnak (905–959, egyeduralkodás 945–959) tulajdonított, *De ceremoniis* címen idézett munka. A kódex két könyvre tagolva, a fizikai csonkulás miatt néhány ponton hiányosan őrizte meg a szövegkorpuszt.²⁰ (Kat. C3) A kötet a bizánci udvari szertartásrendet mutatja be különféle kapcsolódó szövegekkel a császár szemszögéből. A kódexben hagyományozott szövegek túlnyomó többségét csupán ebből a kéziratból ismerjük. A kutatás jelen állása szerint ez maga a császári könyvtár példánya, melyet Basil ~~Leopenus~~ ~~Paracoemomenus~~ II. Niképhoros Phokas bizánci császár megbízására szerkesztett egybe Konstantinápolyban annak uralkodása alatt, 963 és 969 között.²¹ A ma Lipcseben lévő kódex bármelyik humanista fedelmi könyvtár nagybecsű darabja lehetett volna. Egész biztosan tisztában voltak az értékével, és valószínűleg szép summát fizettek érte Itáliában, ahonnan Budára érkezhetett. Sajnos semmi biztosat nem tudunk a kódex 15. századi sorsáról ideérkezése előtt, csupán a többi kódex alapján kirajzolódó tendencia enged arra következtetni, hogy Itálián keresztül került Budára, nem pedig közvetlenül keletről, amire a Görögország területéről kimenekített görög kéziratok többször megismételt toposza alapján gondolhatnánk,²² bár ezt sem lehet kizárni.

19 Az *alla greca* kötéstípus első és máig mérvadó bemutatását lásd DE MARINIS 1960, III, 31–49.

20 A kódex kimerítő kodikológiai bemutatását lásd FEATHERSTONE 2002.

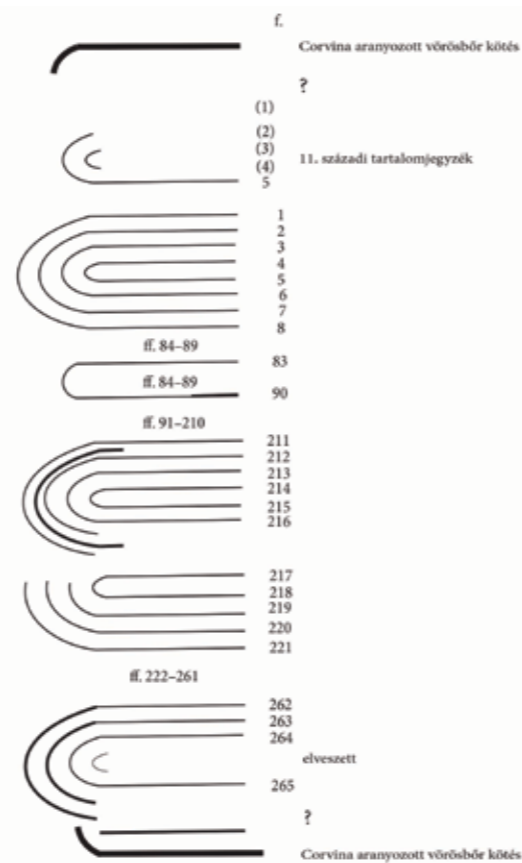
21 Az egyetlen ismert másodpéldány fele, amely valószínűleg a konstantinápolyi pátriárka példánya volt, és az előzőtől csak apró részletekben tért el, két másik palimpszeszt kódexben maradt meg: Chalcensis S. Trinitatis (125, 133) a *De ceremoniis*-ből 117 fóliót őriz (ff. 31–39, 64–93, 126–132 és 212–279); Vatopedianus 1003 (Athosz-hegy) pedig 30-at (ff. 72–135).

22 Willibald Pirckheimer alkalmazza először a Görögországból kimenekített kódex toposzát Klara Pirckheimernek 1515. december 29-én írott levelében a Szent Nilus szentenciáinak fordításához általa használt, feltehetőleg Budáról származó görög kéziratról (vsz. Oxford, Corpus Christi College, MS 284, ff. 66^v–78^r): ...e miseranda Graecia elapsus... Reicke 1956, no. 377 p. 596. Ugyanerről a kódexről állítja 1528-ban, Basilius Magnus és Gregorius Nazianzenus leveleinek kiadásában, hogy a Corvina könyvtárból származik (Hagenau 1528: VD16 B 688). Johannes Heß 1529 áprilisában az ÖNB, suppl. gr. 177 (Kat. C4) szintén a görögországi eredetet említi Willibald Pirckheimernek: ...haec dona ex media Graecia nobis largitus... SCHEIBLE 2009, nr. 1219, pp. 190–192. Egy hónappal később Pirckheimer már Magyarországhoz köti ugyanezt a kódexet. Nactus praetera sum codicem graecum eiusdem Gregorii ex Ungariae spoliis... SCHEIBLE 2009, nr. 1227, pp. 210–212.



2. VII. Konstantin ceremóniáskönyve kötésének első táblája a kötet címével (Lipese, Universitätsbibliothek, Rep. I. 17, Leihgabe Leipziger Stadtbibliothek; Kat. C3)

A kódex első kötéstáblájának belső része egy nehezen megfejtendő rejtélyt őriz. A Budán készült fatáblán láthatjuk a császári szertartások első könyvéhez készült, a 10. században másolt tartalomjegyzék lenyomatának töredékeit. Maga a tábla nem lehet a kódex bizánci kötésének újraöltötött változata, ugyanis az *alla greca* kötésnek (345 × 233 mm) a nyugati kötéstechnikából



3. A budai restaurálás nyomai VII. Konstantin ceremóniáskönyvében

eredő sajátossága, hogy a fatábla nagyobb a kódexestnél (330 × 230 mm), ami a bordázott fűzés velejárója. Nem valószínű, hogy a metszéskor ennyivel kisebbre vágták volna a margót, a fa anyaga is nagyon hasonló a másik görög kötés faanyagához, és látszik rajta, hogy a corvinakötéshez készült. A 19. századi restaurálásakor a gerinc kötésének pótlásával restaurálták, de úgy

34–40. sorok. Johannes Alexander Brassicanus Salvianus-kiadásának előszavában (Basel 1530: VD16 S 1511, f. α3r) a Corvina könyvtár leírásában a görög kódex beszerzését közvetlenül Görögországhoz köti, ami inkább tűnik a tudomány és művészet translatiója és kimenekítése toposzának, mintsem a valóság tükrözésének. *Tantum erat hic antiquorum, graecorum simul & hebraicorum voluminum, quae Matthias ille rex capta iam Constantinopoli, eversisque multis amplissimis Graeciae urbibus, ex media Graecia inaestimandis sumptibus coemerat, ac tanquam mancipia ex barbarorum catasitis atque compedibus receperat. E beszámoló értelmezéséről, lásd ZSUPÁN 2017a, 79–80.*

tűnik, nem fűzték újra az íveket. A fatábla belső oldala részben a mai első előzéklap tükörlenymatát őriz, részben pedig a mára elveszett előző lap hátoldalán lévő szöveget. A tartalomjegyzék vörös tintája tehát átnyomódott a következő oldal közvetítésével, ami korábban rá volt ragasztva, majd azt valamikor erőszakkal eltávolították. Ezen az oldalon egy humanista kéz arab lapszáma („5”) olvasható. A tartalomjegyzék hosszából az következik, hogy ezt körülbelül három – mindkét oldalán teleírt – levél előzte meg, amelyek feltehetőleg Budán a jelenlegi kötés elkészültekor még megvoltak. Ahogyan a többi Budán restaurált kódexben látni fogjuk, a budai műhelyben rendszerint egy-egy üres bifóliót helyeztek a restaurált kódex elejére és végére, melynek egyik felét a kötéstáblára ragasztották. Épp e gyakorlat miatt valószínűleg az a feltételezés, hogy a kötet Budán az átkötéskor csonkult volna.²³ A háttábla belső felére jelenleg egy, a kódexesttel azonos módon vonalazott pergamenlevél van ragasztva. Mivel a kódex számos helyen csonkult, több levél a 15. század vége után veszett el, nehezen lehet a veszteségeket, így a kódex kiragasztott előzékeinek létrejöttét pontosan datálni. Annyi bizonyos, hogy a f. 90 kivágott alsó margóját teljes egészében új pergamennel pótolták ki, melynek peremén látszik a corvinakötéshez tartozó aranyozás. Ez a restaurálás egész biztosan Budához köthető, ahogyan valószínűleg a ff. 211 és 212 között, illetve a f. 216 után kilógó betoldott új pergamencsík is, ami a kötés megerősítését és a csonka fűzetekben a levelek rögzítését szolgálta. [Fig. 3] A kódex utolsó, erősen csonka és sérült ívében is megerősítették az önálló f. 262. és 263. levelet. Ez utóbbi esetben az önálló





































































levelek ívfűzetbe illesztését segítő beavatkozást nagy valószínűséggel szintén Budához köthetjük.

A kódex metszésének aranyozása és a díszítőminták rányomása az ívek kipótlása után történt. A restauráláshoz a kódexet meg kellett tisztítani, és a levelek sérülésétől függően a kódexettest ívfűzetekre vagy bifóliókra kellett bontani, továbbá a csonkulásokat úgy pótolni, hogy az ívek fűzése után a levelek a helyükön maradjanak, ne essenek ki. A lipcei kódexben kevés ilyen beavatkozást látunk. A másik két kódexben azonban, melyet hamarosan bemutatunk, ez a beavatkozás többször előfordul. Mielőtt rátérnénk erre, a restaurálási folyamatnak egy másik részletére is felhívjuk a figyelmet. A budai műhely könyvkötője és restaurátor segítője – feltéve ha külön személyekről beszélünk – bizonyára nem tudtak görögül. Az ívek sorrendjét mutató görög számokat valószínűleg már a kézirat korábbi bekötése(i)kor levágtak, így a 15. században már nem látszottak. Fennállt a veszély, hogy az érthetetlen görög nyelvű foliók sorrendje összekeveredik. Ezért a restaurálás és az újrakötés folyamatának része volt a szétbontott kézirat egységeknél, az íveknek vagy a bifólióknak beszámozása arab számokkal. Ezeket a számokat az egyes ívek elején ma is láthatjuk a recto oldalak jobb felső sarkában, ha adott esetben a metszéskor nem vágták le őket.²⁴ Ugyanígyen számokkal találkozunk a bécsi ÖNB, suppl. gr. 4 és 177 kódexében (lásd lentebb), illetve nagyobb méretű számjegyekkel, de hasonló formával írt számokkal az ÖNB, hist. gr. 16 kódexben.²⁵ [Fig. 11] Mindhárom kódexbe a budai műhelyben kerülhetek bele ezek a számok. A lipcei UB, Rep. I. 17, f.11-n található szám („2”) is arra utal, hogy

23 FEATHERSTONE (2002, 467–468, n. 6) szerint a jelenlegi repülő előzéket a Corvina könyvkötője ragasztotta az első kötéstábla belsejére. FEATHERSTONE (2004, 113, n. 2) korrigálta ezt a nézetet, de nem tisztázta pontosan, mikor történt a csonkulás, és hogyan lehet értelmezni az első levelek számozását.

24 Lipcse, UB, Rep. I. 17, f. 1: 2; f. 9: 3; f. 17: 4; f. 25: 5; f. 33: 6; f. 41: 7; f. 43: 8; f. 51: 9; f. 59: 10; f. 67: 11; f. 75: 12; f. 83: 13; f. 91: 14; f. 99: 15; f. 107: 16; f. 115: 17; f. 123: 18; f. 131: 19; f. 139: 20; f. 147: 21 (felül levágva); f. 155: nem látszik; f. 163: 23 (felül levágva); f. 171: a levél elveszett; f. 179: nem látszik; f. 187: nem látszik; f. 195: nem látszik; f. 203: a levél elveszett; f. 211: <2>9 (felül levágva); f. 222: 31 (felül levágva); f. 230: 32; f. 238: 33; f. 246: 3<4>; f. 254: nem látszik; f. 262: nem látszik.

25 A 14. században másolt, Johannes Zónaras történeti munkáját tartalmazó kódexet a 18. század közepén Bécsben újrakötötték (Gerard van Swieten 1754, mérete 327 × 230 × 110 mm). Az alábbi számok a korábbi kötetet szolgálták. Ma alig, olykor csak UV lámpával olvashatók. A metszéskor a számok tetejét gyakran levágták, az itt jelzett helyeken az olvasatuk biztosnak mondható. Bécs, ÖNB, hist. gr. 16, f. 17: 3; f.

Leipzig, UB, Rep. I. 17	Wien, ÖNB, suppl. gr. 4	ÖNB, hist. gr. 16	ÖNB, suppl. gr. 177
 (f. 67r)	 (f. 72r)	 (f. 473r)	 (f. 85r)
 (f. 1r)	 (f. 3r)	 (f. 89r)	 (f. 93r)
 (f. 75r)	 (f. 80r)	 (f. 474r)	 (f. 246r)
 (f. 230r)	 (f. 240r)		 (f. 25r)
 (f. 9r)	 (f. 6r)	 (f. 97r)	 (f. 238r)
 (f. 83r)	 (f. 88r)	 (f. 475r)	 (f. 21r)
 (f. 17r)	 (f. 14r)	 (f. 265r)	 (f. 426r)
 (f. 91r)	 (f. 96r)	 (f. 25r)	
 (f. 25r)	 (f. 22r)	 (f. 465r)	 (f. 37r)
 (f. 99r)	 (f. 104r)		 (f. 53r)
 (f. 33r)	 (f. 30r)	 (f. 41r)	 (f. 125r)
 (f. 107r)	 (f. 112r)		
 (f. 41r)	 (f. 120r)	 (f. 120r)	 (f. 482r)
 (f. 115r)			
 (f. 43r)	 (f. 48r)	 (f. 57r)	 (f. 61r)
 (f. 123r)	 (f. 128r)	 (f. 457r)	
 (f. 51r)	 (f. 56r)	 (f. 465r)	 (f. 467r)
 (f. 131r)	 (136r)		 (f. 101r)
 (f. 59r)	 (f. 64r)	 (f. 73r)	 (f. 77r)
 (f. 139r)	 (f. 144r)		

11. A budai műhelyben beírt, a könyvkötést segítő arab számok görög kódexekben

a 10. századi tartalomjegyzéket tartalmazó korábbi – mára elveszett – ívfüzetet tekintette a budai könyvkötő az első ívnek, ami ekkor még teljesebb volt, mint ma.

A lipcsei kódex esetében az integrálás folyamata lezárult. Elkészült a görög kötést utánozni törekvő *alla greca* corvinakötés [Fig. 2], melynek csupán két eleme tükröz görög jelleget: az oromszegőnek a kötéstáblára történő kivezetése, illetve a tábla peremébe vágott vájat. Minden egyéb szempontból a kötés nyugati: az ívek dupla bordára vannak fűzve, a tábla nagyobb a könyvtestnél,²⁶ a szimpla oromszegő, a kötés bélyegzői és kompozíciója is a latin corvinák mintáját követi. A kötet címe viszont ez utóbbiaktól eltérően az első kötéstábla alsó részére került: *[DE:]REGALIBVS:INSTITVTIONIBVS*, ahogyan a másik görög corvinakötésnél is. A latin kódexeknél ugyanis a hátsó tábla tetején olvashatjuk a kötet címét. Nehéz megmondani az okát ennek a döntésnek. Azt biztosan állíthatjuk, hogy a fektetve tárolt kódexeknél a cím eltérő megjelenítése lehetővé tette (volna) a görög kódexek külön polcon, asztalon történő elhelyezését, bemutatását. Reprezentációs értéke ennek csak akkor van, ha elegendő számú kódexet lehet a nagy számú latin kódexekkel szemben felsorakoztatni. A kéziratok nyelv szerinti csoportosítására és egymástól különböző elhelyezésére mind a vatikáni,²⁷ mind az urbinói²⁸ könyvtárban látunk példát már a 15. század végén. A kötésnek ezt a fajta megkülönböztető szerepét máshol

azonban nem tudjuk megfigyelni, csupán az *alla greca* technika alkalmazását.²⁹

Hogy ez a különbség nem véletlenszerű, hanem szándékos, azt abból sejthetjük, hogy a másik görög nyelvű kódex, a Johannes Chrysostomus homíliáit tartalmazó bécsi kötet (ÖNB, suppl. gr. 4) címe, melynek hasonló vörös aranyozott Corvina bőrkötése van, szintén a kötés első táblájának alján található: *CHRYSOSTOMVS SVPER EVÁGELIA*. [Fig. 4] Ez a markáns eltérés bizonyára a kódexek elhelyezéséből fakadt. Az így bekötött latin kódexeket a háttáblájukkal felfele, míg a görögöket az előtáblájukkal felfele fektetve helyezték el a könyvtárteremben, ugyanis így lehetett rögtön elolvasni a címüket.

Az aranyozott vörösbőr corvinakötésbe kötött bécsi kódexben még több nyomát láthatjuk a budai restaurálásnak. [Fig. 6] A kódex megőrizte a Budán beillesztett hátsó előzéklapot (ff. 334–335), melynek második levele korábban a hátsó kötéstábla belső oldalára volt ragasztva. Ugyanez lehetett a helyzet a kódex elején is, azonban a 15. század vége óta az üres pergamen bifóliót kivágták, csak a korábbi meglétére utaló csonk látszik. Az első és a hátsó előzék is hozzá van varrva a dupla bordákhoz. A II. századi bizánci kódex elején és belsejében az ívek elején több bifólió a hajtásánál megsérült. Ezeket a kötést és az ívek és levelek egybetartását akadályozó sérüléseket új méretre vágott pergamendarabkákkal ráragasztásával orvosolták a budai műhelyben.³⁰ [Fig. 5] Több lapszéli

25¹: 4; f. 33²; 5; f. 41³; 6; f. 49⁴; 7; f. 57⁵; 8; f. 65⁶; 9; f. 73⁷; 10; f. 81⁸; 11; f. 89⁹; 12; f. 97¹⁰; 13; f. 105¹¹; 14; f. 114¹²; nem látszik; f. 121¹³; 16; f. 129¹⁴; 17; f. 137¹⁵; nem látszik; f. 145¹⁶; 19; f. 153¹⁷; 20; f. 161¹⁸; nem látszik; f. 169¹⁹; <2>2; f. 177²⁰; <2>3; f. 185²¹; nem látszik; f. 193²²; 25; f. 201²³; <2>6; f. 209²⁴; <2>7; f. 217²⁵; nem látszik; f. 225²⁶; 29; f. 233²⁷; 30; f. 241²⁸; 31; f. 249²⁹; 32; f. 257³⁰; 33; f. 265³¹; 34; f. 273³²; 35; f. 281³³; 36; f. 289³⁴; 37; f. 297³⁵; nem látszik; f. 305³⁶; 39; f. 313³⁷; <4>0; f. 321³⁸; nem látszik; f. 329³⁹; nem látszik; f. 337⁴⁰; 43; f. 345⁴¹; nem látszik; f. 353⁴²; 45; f. 361⁴³; f. 369⁴⁴ és f. 377⁴⁵; nem látszik; f. 385⁴⁶; <4>9; f. 393⁴⁷; nem látszik; f. 401⁴⁸; <5>1; f. 409⁴⁹; <5>2; f. 417⁵⁰; <5>3; f. 425⁵¹; 54; f. 433⁵²; 55; f. 441⁵³; 56; f. 449⁵⁴; 57; f. 457⁵⁵; 58; f. 465⁵⁶; 59. Az alsó margóra írta ugyanaz a kéz a kötet végén: f. 473⁵⁷; a1; f. 474⁵⁸; a2; f. 475⁵⁹; a3; f. 476⁶⁰; a4.

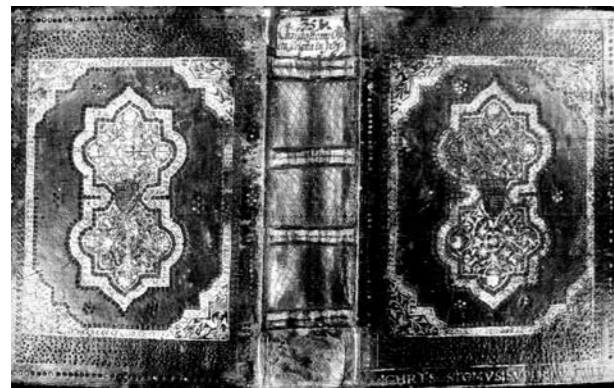
26 Ez mindkét *alla greca* corvinakötésre igaz: Lipcse, UB, Rep. I. 17 (kötés: 345 × 233 × 90 mm; könyvtest: 330 × 230 mm) és Bécs, ÖNB, suppl. gr. 4 (kötés: 355 × 255 × 90 mm; könyvtest: 335 × 250 mm).

27 A Vatikáni Könyvtár 1481-es katalógusa (Vat. lat. 3947) már ügyelt a kéziratok elhelyezésére. A latin és a görög kódexek egymástól külön csoportban szerepeltek tematikus elrendezésben. A görög rész kiadását lásd DEVREESE 1965, 121–151. A Vatikáni Könyvtár görög fondjának történetéről, inventáriumairól az V. Sixtus pápa által épített mai könyvtárba való átköltözés előtről lásd JANZ 2014, 504–506.

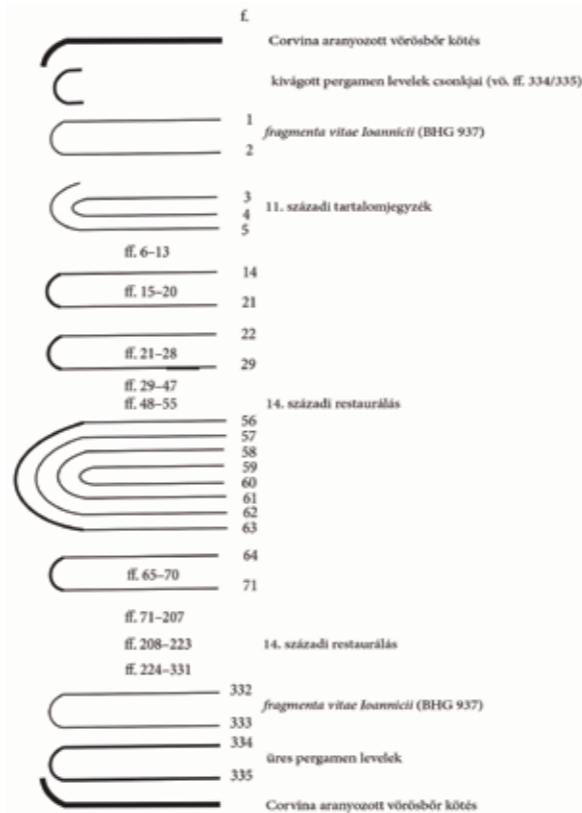
28 1487-ben készült el Federico da Montefeltro urbinói könyvtárának katalógusa (Vatikáni Könyvtár, Urb. Lat. 1761), amely szintén a könyvek elhelyezését követte, nyelv szerint elkülönítve a latin, a görög és a héber könyveket. A görög kódexek két csoportban szerepelnek tematikus elrendezésben (Greci: ff. 87¹–99² és Libri Greci in Armadio: ff. 120³–122⁴). Vespasiano da Bisticci leírása a 15. század végi állapotot tükrözi, amely követi e katalógus felosztását. Da Bisticci 1970–1976, 386–398.

29 A Vatikán inkább a 16. századra jellemző gyakorlatát lásd CHOULIS 2008.

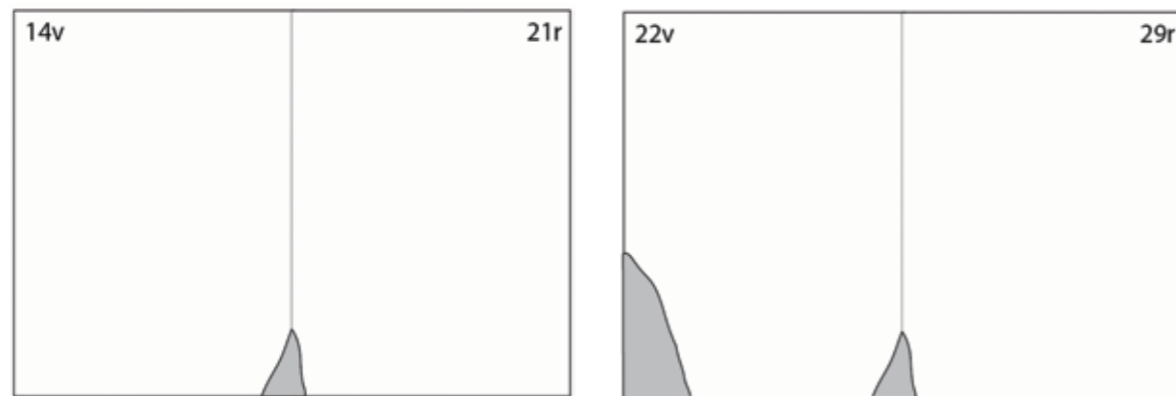
30 Vö. ÖNB, suppl. gr. 4, ff. 14 + 21, 22 + 29, 56 + 63, 64 + 71.



4. Johannes Chrysostomus homiliáinak kötése
(Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, suppl. gr. 4)



6. A budai restaurálás nyomai az ÖNB, suppl. gr. 4 jelzetű kódexben



5. Budán restaurált bifóliók az ÖNB, suppl. gr. 4 jelzetű kódexben

sérülést is hasonló módon orvosoltak,³¹ szintén Budán, mivel az aranyozás, amely a restaurálás után történt, a pótlásokon is látszik. A kódex kieső íveinek szövegét már korábban, a 14. században pótolták.³² A kódex elejére és végére előzőeknek két bifóliót helyeztek be egy november hónapban ünnepelt szentek életrajzát tartalmazó másik kódexből (*menologion*). Ez a beavatkozás a korábbi bizánci restaurálás része lehetett. A kódex corvinakötése és fűzése is eredeti,³³ teljesen egyezik a lipcsei kódexnél leírtakkal. Míg a lipcsei gerince mára elveszett, a bécsi kötésnél az alsó és felső rész kivételével épen megmaradt. Tehát itt is egy görög kötetet utánozni törekvő, de alapvetően nyugati technikával készült kötetet láthatunk. Érdeemes megemlíteni, hogy a kötés elkészítésekor és a görög kötetek címének megkomponálásakor a Corvina-könyvkötő nem számolt azzal, hogy a könyvtestnél a nyugati kötésnél megszokott módon eleve nagyobbra vágott fatábla peremének vájzatába csak úgy tudja kivezetni az oromszegőt, ha ennek a helyét kivágja a fatáblából, mivel ezt a görög kötésekkel eltérően, a nyugati kötéstechnika szerint eleve nagyobbra vágta. Emiatt pedig a cím eleje nem fog teljesen látszani, mert épp a görög jelleg nem szakértő utánzásának esik áldozatul.³⁴ Itt kísérletezést látunk, ahol különböző új ötletek együttes alkalmazása kissé ügyetlen eredményre vezet.

Térjünk rá a harmadik kódexre, ami a legteljesebben őrzi a budai restaurálás nyomát. A bécsi ÖNB, suppl. gr. 177 jelzetű kézirat kötése nem a Corvina könyvtár könyvkötőjétől származik, hanem csaknem négy évtizeddel később, 1528-ban készült Johannes Heß számára.³⁵ (Kat. C4) A veretekkel gazdagon díszített német reneszánsz fatáblás disznóbőr kötés (370 × 240 mm) első és hátsó kötéstáblájának közepén láthatjuk Johannes Heß (1490–1547) címerét, egy medaillon két lábön ágaskodó oroszlánt, körülötte körirattal: *ARMA HESSICA 1525*. A kódexet Budáról szerezte, ahogyan ezt Johannes Heß 1529 tavaszán Willibald Pirckheimer³⁶ német humanistához, illetve Pirckheimer röviddel ezután Georg Spalatinhoz, a szász választófejedelem titkárához írt leveléből³⁷ kikövetkeztethetjük. A kódex tartalomjegyzéke, melyet először Heß küldött Pirckheimernek, ma is megvan,³⁸ Heß ugyanolyan, egy boroszlói papírmalomban készült papírra írta, mint amilyet a suppl. gr. 177 kiragasztott előzőeként is használtak. Pirckheimer 1531-ben Bázelen kiadott latin fordításai (VD16 G 3082) is világosan levezethetők ebből a kódexből.³⁹ Itt merül fel az a kérdés, hogy hogyan tudjuk ellenőrizni a tanulmányunk elején legbizonytalanabbként jelzett, harmadik kódexcsoportra vonatkozó állításokat, amelyek a Corvina könyvtár pusztulását követő egy-két éven belül bibliofil illetve

31 Például ÖNB, suppl. gr. 4, f. 67^v.

32 ÖNB, suppl. gr. 4, ff. 48–55, 208–223.

33 Az ÖNB, suppl. gr. 4 kötésének 1910-es restaurálása csak a gerinc alsó és felső részét érintette. A kódexet nem fűzték újra. Vö. az első tábla belsejére ragasztott papírlap bejegyzését: *Dorsum voluminis in suprema et infima parte restauratum mense nov. a. 1910 Bick - Beer*.

34 ÖNB, suppl. gr. 4: a „Ch” alsó része a Chrysostomus szónak, míg a lipcsei Egyetemi Könyvtár, Rep. I. 17-ben „De r” alsó része a De regalibusból.

35 A kötés datálásához lásd az első kötéstáblán felül G. NAZIANZENS GRECE, alul pedig AN MDXXVIII. A kötés fotóját lásd NÉMETH 2010c, 279, Fig. 4.

36 *Salutem. Indicem thesauri verius quam libri ideo ad te optimum patronum misi, ut mecum gauderes graciasque ageres deo nostro, quod haec dona ex media Grecia nobis largitus est et Nazianzenum vetustissimum servavit utcunque et nostris oculis, licet non omni ex parte integrum (desunt enim aliquae membranae). [...] Magnum hoc volume vel hodie mecum est (est enim vel precipium ornamentum meae bibliothecae). [...] Sunt qui iurarent viso volumine vel ipsa etate autoris librum scriptum.* Wrocław, 1529. április 4.: SCHEIBLE 2009, nr. 1219, pp. 190–192.

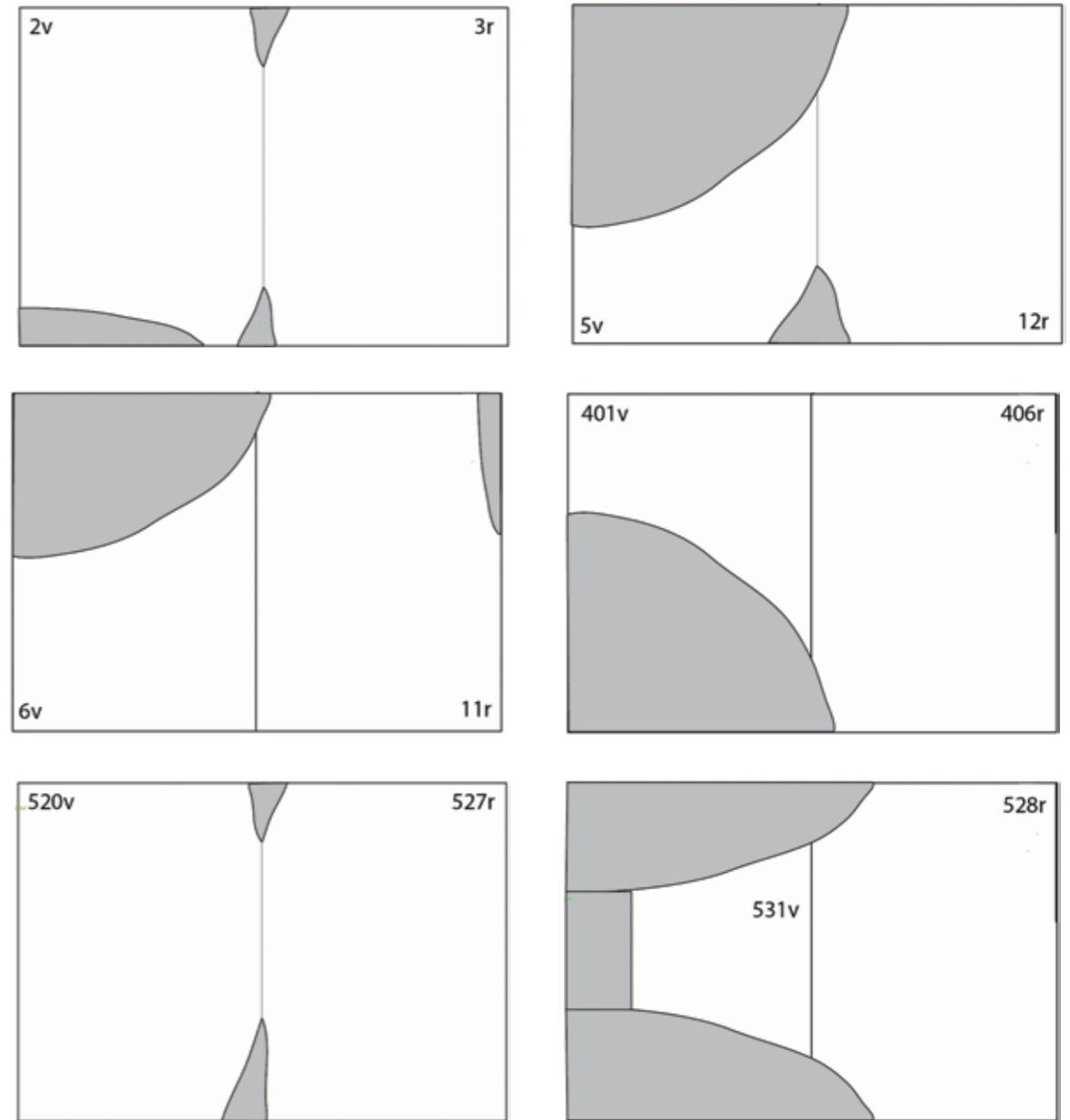
37 *Interim mitto orationem Nazianzeni De officio episcopi [2. beszéd, VD 16 G 3073: Nürnberg, 1529], ut videas, quemadmodum podagram meam consoler. Nactus praetera sum codicem graecum eiusdem Gregorii ex Ungariae spoliis ultra quinquaginta opuscula eiusdem sanctissimi et doctissimi viri continentem. Ex quibus, si deus voluerit, pleraque latine eloqui incipiam, licet assidue fere aegrotem.* Nürnberg, 1529. május 15.: SCHEIBLE 2009, nr. 1227, pp. 210–212, 34–40. sorok.

38 London, British Library, Arundel 175, ff. 37^r–38^r.

39 Lásd NÉMETH 2010b, 159–160 (magyarul) és 2011a, 181–183 (angolul).

f. (bifolio szám)	
	Johannes Heß kötése Boroszlói vízjelű kiragasztott előzők
I	Heß könyvkötője általl behelyezett repülő előzők
1	üres pergamen levél (restaurálás)
2	10. századi tartalomjegyzék
3	
4	üres pergamen levél (restaurálás)
5 <1>	nagyreszt új pergamennel kipótolt levelek (restaurálás)
6 (2)	
7 (3)	
8 (<4>)	
9	
10	
11	
12	
13 (5)	
ff. 14–19	20
ff. 21–399	
400 (216)	nagyreszt új pergamennel kipótolt levél
401 (<217>)	
402	üres pergamen levelek
403/404	
405 (<218>)	
406 (<219>)	
407 (<220>)	
ff. 408–519	
520 (285)	üres pergamen levelek
ff. 521–526	
527	nagyreszt új pergamennel kipótolt levél
528 (289)	
529 (290)	
530 (292)	
531	üres pergamen levelek
532	
533	
534	Heß könyvkötője általl behelyezett repülő előzők Boroszlói vízjelű kiragasztott előzők
	Johannes Heß kötése

7. A budai restaurálás nyomai Gregorius Nazianzenus homiliagyűjteményében (Bécs, ÖNB, suppl. gr. 177; Kat. C4)



8. Budán restaurált kettős levelek az ÖNB, suppl. gr. 177 jelzetű kódexben (Kat. C4)

tudós személyektől származnak. Jelen esetben a fentebb bemutatott két kódex restaurálásának analógiája segít ebben.

Először is az ÖNB, suppl. gr. 177-ben is találkozhatunk az előbbi két kódexből már ismerős arab számokkal a ívfüzetek első recto oldalának jobb felső sarkában.⁴⁰ Ugyanez a kéz viszont következetesen az ívek elején a lap recto oldalának jobb alsó sarkában a kódex elejétől a végéig beszámozta a kódex összes levélpárját arab számokkal (1–292).⁴¹ Ennek csak akkor volt értelme, ha a kódexet teljesen szétbontották azzal a szándékkal, hogy újrafűzzék. Emiatt a számozásra csak a szétbontás előtt kerülhetett sor. A szétbontásra és újrafűzésre pedig azért volt szükség, mert azokat a bifóliókat, melyek a hajtásnál sérültek voltak, restaurálni kellett, mielőtt újrafűzték az íveket. A kódex tartalomjegyzékét a hajtásnál és a szélénél is restaurálták, majd egy üres kettős levélbe helyezték, melynek az első fele a kódex elejére esett. A kódex elejének (ff. 5–6) több mint a fele elveszett, ezért a szétbontott bifóliókat (ff. 5^v+12^r és ff. 6^v+11^r) az egyéb sérüléseikkel együtt pótolták. [Figs. 7–8] Hasonló kiegészítést találunk a ff. 401^v+406^r bifliónál. Ennek az ívnek a közepébe a kötést elősegítő

célzattal egy üres kettőslevelet helyeztek.⁴² Ugyancsak kipótolták az ívfüzetek első és utolsó leveleit azokon a pontokon, ahol a hajtásnál sérültek voltak és emiatt a fűzésben nehézséget jelentettek volna; ezt a beavatkozást is ugyanilyen arab számok segítették.⁴³ [Fig. 11] A kódex utolsó ívfüzetébe egy beíratlan pergamen bifóliót is elhelyeztek, aminek az egyik fele a füzet utolsó levele lett.⁴⁴ A kódex végén pedig egy szintén beíratlan pergamenlevelet találunk, a verso oldalán egy korábbi kötés nyomaival. A komolyabb beavatkozásokon kívül a pergamen átvágott részeit több helyen pergamendarabkákkal pótolták a levelek szélén,⁴⁵ melyek a kódex fűzését nem befolyásolták, csupán esztétikai célt szolgálhattak, hogy a kézirat épebbnek és teljesebbnek látszódjék, és ne szakadjon tovább. A kódexet Pirckheimer szerint több kortársa a szerzővel, a nagy tekintélyű görög egyházatyával, Gregorius Nazianzenusszal (4. század) egykorúnak vélte.⁴⁶ A testes és írásának eleganciája miatt réginek látszó kódexet talán ezért restaurálták nagyobb gonddal, mint az előbbi két bemutatott kéziratot.

Vajon honnét tudhatjuk, hogy ez a restaurálás nem Boroszlóban, hanem Budán történt? Az azonos kézhez

köthető ívfüzetsszámok és a bifólió arab számainak nagyon szoros hasonlósága a Corvina-könyvkötő munkáját segítő számokkal mindenképp erre utal. [Fig. 11] A bifóliók hajtásánál és a levelek szélein megfigyelhető restaurálás módja ráadásul nagyon hasonlít ahhoz, mint amit a bécsi Johannes Chrysostomus-kódexnél (suppl. gr. 4) fentebb tapasztaltunk. [Figs. 5–6] Ez utóbbi esetben azt, hogy a restaurálás még Budán történt és nem később, két jelből is láthatjuk. Egyfelől a kódex eredeti varrása több helyen a restaurált részekén is áthalad, épp ezzel indokolva magát a restaurálást. Másfelől a lapszélek aranyozásából, ami a restaurált részekén is látszik. A Gregorius Nazianzenus-kódexen az aranyozás nem látszik. Vagy azért nem, mert a restaurálás folyamata nem jutott el idáig, vagy pedig a kódex boroszlói átkötéséből is adódhat ez, amikor is a füzeteket újrametszették.

Nézzük meg, Heß könyvkötője mit árul el az általa kezelésbe vett kódex állapotáról! A vaskos kézirat elejére és végére is egy 13. századi latin nyelvű jogi szöveget tartalmazó, elegáns gótikus könyvirással írt bifóliót helyezett, melynek egyik fele a kötésre van kiragasztva és Keresztelő Szent Jánost ábrázoló boroszlói vízjelű papírral van befedve. Heß könyvkötője az ívfüzeteket a kezdőlevelek recto oldalán a szövegtükör bal alsó sarkában a latin ábécé betűivel számozta, először kisbetűkkel, majd miután ezek elfogytak, nagybetűkkel. Az első ívnek a tartalomjegyzék valószínűleg Budán restaurált és kiegészített ívét tekintette, míg az arab számozás csak f. 5-ről indul, és pedig az újonnan kipótolt pergamenre írva, ami arra utal, hogy a kódex nagyon rossz állapotban lehetett a restaurálást megelőzően, és ezért számozták be a kódex szétbontása előtt a kettősleveleket, majd pedig a restaurált ívek összerakása után magukat az ívfüzeteket. A boroszlói ívjelek és a nagyon sűrűn következő bordák jelenléte arra utal, hogy újrafűzték a kódexet, talán mert korábbi kötése megsérült. Vajon Heß corvinakötésben kapta, vagy a budai beavatkozás

idáig el sem jutott? Erre csak a Budához köthető utolsó levél (f. 533) verso oldalán látható vörös bőrnyomokból következtethetünk, amire a legegyszerűbb magyarázat, hogy a vörösbőr corvinakötésből származik. Itt az előző fólióval a szőr-szőr és hús-hús viszony megtörik, vagyis egy repülő előzékként betoldott üres pergamenlevél, a f. 533 párja valamikor elveszhetett, ahogyan a kódex elején is a kiragasztott előzék. Ez arra utal, hogy a boroszlói átkötéskor a korábbi, feltehetőleg corvinakötéshez tartozó előzéklapoknál csonkult a kötet. A kódex egyes műveinek elejére bőr könyvjelzőket ragasztottak, valószínűleg Boroszlóban. Pirckheimer pedig már az új, átkötött állapotban kapta meg a kötetet.

A negyedik görög kötet, melyet a Corvina könyvtár görög projektje kapcsán vizsgálunk, a Francia Nemzeti Könyvtár suppl. gr. 607 jelzetű kódexe, története jóval összetettebb, mint a fent bemutatott köteteké, így teljes feltárására itt nincs lehetőség.⁴⁷ (Kat. C5) Ezért csak azokra a vonásokra összpontosítunk, melyek a budai műhely tevékenységéről árulnak el részleteket. A könyvkötő neve korábban a hátsó kötéstábla belső oldalán szerepelt latinul, de görög betűkkel: *Lucas Coronensis*.⁴⁸ A párizsi kötethez felhasznált bélyegzők alapján a brassói származású könyvkötőnek több munkája is azonosítható, ezáltal pedig a tevékenységi köre beszűkíthető. Innét tudjuk levonni az a következtetést, hogy a kódexben négy, időben különböző egységet kötött össze egy kolostori műhelyben Budán, az 1510-es években. Ezek közül két egység tematikus rokonságot mutat, városostrommal és hadmérnöki tudománnyal összefüggő szövegeket tartalmaz. Ezek közül az egyik maga is egy három részből egybeszerkesztett gyűjtemény, amely a 10. század közepén jött létre. Ehhez toldottak egy hosszabb kivonatot Nicétas Choniátés történeti művéből Konstantinápoly 1204-es ostromáról. Ezért feltételezhetjük, hogy valószínűleg egy kötetben jutottak el Budára.

Ezzel a hadmérnöki és történeti jellegű kódexszel

40 Zárójelben azok az ívjelek szerepelnek, amelyek már a boroszlói átkötéskor kerültek a kötetbe az ívkezdő rektó oldalak alsó margójára. Ezek a budai számokhoz képest eggyel előrébb menő jelölések tehát a Heß-féle kötéshez tartoznak: ff. 5^r-173^r: f. 5^r (a humanista restauráláson) 1 (b); f. 13^r: 2 (c); f. 21^r: 3 (d); f. 29^r: 4 (e); f. 37^r: 5 (f); f. 45^r: 6 (g); f. 53^r: 7 (h); f. 61^r: 8 (i); f. 69^r: 9 (k); f. 77^r: 10 (l); f. 85^r: 11 (m); f. 93^r: 12 (n); f. 101^r: 13 (o); f. 109^r: 14 (p); f. 117^r: 15 (q); f. 125^r: 16 (r); f. 133^r: 17 (s); f. 141^r: 18 (t? elmosódott); f. 149^r: 1<9> (levágva) (v); f. 157^r: 20 (x); f. 165^r: 2<1> (y); f. 173^r: <22> (z).

41 A számozás az ÖNB, suppl. gr. 177, f. 6^r-n kezdődik 2-vel, a f. 5^r-n az 1 nem látszik, talán a metszéskor vághatták le. A f. 7^r-n a „3” szám látható, f. 8^r-n a „4” helyét restaurálták. A következő ív első rektó oldalán, f. 13^r-n „5”, f. 14^r-n „6”, f. 15^r-n „7”, f. 16^r-n „8”, 1 17^r-n x. Majd a következő ív első oldalán folytatódik: f. 21^r-n „9” stb. A számozásban néhány szabálytalanságot is megfigyelhetünk. Például a f. 109^r-n kezdődő füzetben az „55” (f. 110^r) után rögtön „57” (f. 111^r) következik, és hasonló tévesztések több füzetben. A f. 165-tel kezdődő füzetben az ív közepén levő bifólió (ff. 168 + 169: „88” és „89”) második oldalát is beszámozza, majd a „89”-et törli, és ezzel folytatja a következő füzet elején (f. 173^r). Egy hasonló tévesztést a f. 237-tel kezdődő füzetben nem korrigál (egy quaternióban öt szám „122”-125”). Az utolsó szám („292”) a f. 530^r-n látszik.

42 ÖNB, suppl. gr. 177, ff. 402-403/404.

43 ÖNB, suppl. gr. 177, ff. 13^r + 20^r, ff. 520^r + 527^r, 528 + 531^v. A bifóliók számozása itt minden bizonnyal a levelek sorrendjét jelezte, amelyek közül csak a f. 400^r-n látszik „216”, majd a f. 408^r-n „221”-gyel folytatódik. A folyamatosság csak abban az esetben jön létre, ha az ívfüzetnek mind az öt levelét beszámozták.

44 ÖNB, suppl. gr. 177, ff. 528 + 531. A f. 531-ből csak a Plutarchus Pericles-életrajzának 13. fejezetéből származó kivonatot (οὐτως εἰοικε – ἀλήθειαν) őrizték meg, és vették körbe az új pergamenbifólióval (ff. 531 + 532). A f. 532^r hússoldal, a f. 533^r, amely szintén üres, betoldott pergamen, szőrdoldal.

45 ÖNB, suppl. gr. 177, f. 7^r, 8^r, 186^v (alsó sarok), 285^v-5 (sarok és szakadás), 311^v (felső sarok), 503^v (felső sarok), 522^v (alsó sarok), 530^v (alsó sarok).

46 Sunt qui iurarent viso volumine vel ipsa etate autoris librum scriptum. Wrocław, 1529. április 4.: SCHEIBLE 2009, nr. 1219, pp. 190-192.

47 A Par. suppl. gr. 607-ről lásd NÉMETH 2010a, 2011b és RANCE 2017.

48 Λυκάς κωρονενσίς ἰλληγατορ ληβρορουμ βυθενσίς ανν<...> 5<...>, latin átíratban: Lucas Coronensis illigator librorum budensis ann[...] 5[...]. ROZSONDAI 1997, 515-521.

kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy egy közvetlen másolata is minden bizonnyal megfordult Budán, a Corvina könyvtárban, és épp a párizsi kódexben hiányos hadmérnöki szövegek restaurálásának szüksége köti össze őket. A bécsi ÖNB, Phil. gr. 140 kódexet Rómában, 1470-ben másolta a Bessarion bíboros környezetéhez tartozó Demetrius Triboles, aki annak a Plótinus-kódexnek is másolója volt, melyet később Budához kötött a hagyomány.⁴⁹ E római másolat Hero görög matematikus csonkán hagyományozott műveit tartalmazza, az egyik közvetlen forrása épp a párizsi suppl. gr. 607 volt,⁵⁰ a másik kódexet pedig a Farnese-gyűjtemény számára dolgozó másoló használta 1523 körül, szintén Rómában.⁵¹ Mivel a Phil. gr. 140 kódex a Budán megforduló Johannes Alexander Brassicanus közvetítésével jutott Bécsbe, és említi a Corvina könyvtár leírásának kontextusában is a kiadásra szánt könyvei között,⁵² talán a közvetlen forráskódexszel együtt érkezett ide. A két kódex, az eredeti antik sérült példány, illetve a már kibővített és újabb szövegkiegészítésre előkészített másolatának egybentartása egyszerre tükrözi a megrendelő teljességre törekvő és szövegrestauráló szándékát, valamint a régiség iránti tiszteletét, melyet a korábbi restaurálásban láttunk. Épp ezért valószínű a két kódex együttes beszerzése.

A Francia Nemzeti Könyvtár suppl. gr. 607 kódexe másik két egységének viszont semmi köze sem az elsőhöz, sem egymáshoz, így szinte biztosan különböző utakon érkeztek Budára. Az egyik egy ívfüzetnyi töredék Johannes Chrysostomusnak a papi hitvallásról szóló dialógusából (CPG 4361), amely egy 14. századi, archaizáló írással írott vaskos kódex 22. ívfüzeté, melynek többi része hiányzik, e füzet elől kb. 168 levél.⁵³ E műnek a Firenzében 1465-ben másolt latin fordítása megvolt Vitéz János tulajdonában (ÖNB, Cod. 977), melyben a platóni dialógus keresztény feldolgozásának egyik kitűnő példáját látták a kortársak.⁵⁴ A másik pedig Lysias beszédeinek elegáns pergamen luxusmásolatából egy hosszabb töredék a 15. század közepéről. Mivel elég friss másolatról és értékes szövegről van szó, nehezen megmagyarázható, miért csak három, nem egészen ép ívfüzet, quinio maradt meg belőle, miközben nyolc quinio teljesen elveszett.

A Lysias beszédeit tartalmazó kódex szétbontott ívei kettős leveleinek keveredésére, illetve teljes ívek elvesztésére két magyarázatot tudunk adni. Az első a kötet fizikai szerkezetére: a Johannes Scutariotes környezetében, Firenzében készült új Lysias-másolatokhoz hasonlóan füzetenként öt kettőslevélből, quinióból állt a leggyakrabban alkalmazott quaterniótól, a négy kettőslevélből álló ívfüzetektől eltérően.⁵⁵ Mivel a könyv-

49 München, BSB, Cod. Graec. 449, ff. 14^v-26^r. A kolofonja szerint Krétán készült 1464-65 folyamán. F. 127^v: ἡ βιβλίος ἦδε ἐγράφη διὰ τῆς ἐμῆς χειρὸς Δημητρίου Τριβώλου Πελοποννησίου ἐκ Σπάρτης διατριβόντος ἐν πόλει Κρήτης Γορτύνη μετὰ | τὴν τῆς ἐμῆς πατρίδος ἄλωσην ἐν ἔτει 5307' (1464/1465). Leírását lásd HAJDU 2008, 32-33, 40-50. A kódex budai eredetének tézise David Hoeschel (1556-1617) f. IIIv-n található bejegyzésén alapszik, amely leírja a kötet származását.

50 Az ÖNB, Phil. gr. 140 a f. 32 után 8 üres levelet hagy a szöveg pótlására (lakuna Hero, *Dioptra* című művében a Par. suppl. gr. 607, f. 62^v végén) és a f. 63^v után 4 üres levelet (lakuna Hero, *De mensura chiroballistae* című művében, Par. suppl. gr. 607, f. 58^v).

51 Hero, *Pneumatica* című műve mindkét kódexben ugyanazon a ponton szakad meg, ezért a Nápoly, Nemzeti Könyvtár, III.C.12 jelzetű kéziratának (f. 24v-n szakad meg) ugyanaz a kódex volt a forrása, mint a bécsi ÖNB, Phil. gr. 140-nek (f. 30^v-n szakad meg). Vö. FORMENTIN 2015, 100; FORMENTIN 2008, 92. Szintén ezen a ponton szakad meg egy 15. századi másolat (Lipce, Egyetemi Könyvtár, Rep. I. F^o. 03; Naumann 17), f. 21v-n. Leírását lásd NAUMANN 1838, p. 8. nr. XVII.

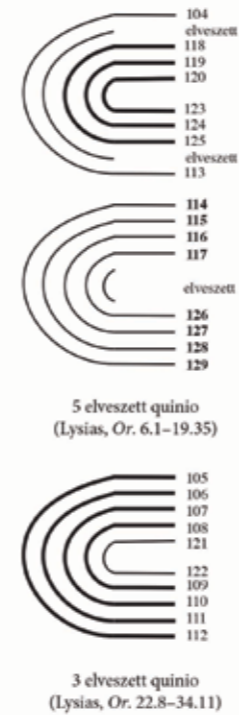
52 Salvianus kiadásának előszavában (VD 16 S 1511, f. α5v) említi Johannes Brassicanus a kiadásra szánt könyvei között: Heronis Alexandrini librum περὶ βελοποιίας. A hagyatéki leltárában is szerepel (Bécs, Universitätsarchiv, CA VA Fasc. 49 Nr. 100, f. 27^v): (827) Heron Alexandrinus grece scriptus liber. A kéziratban (f. IIIr) ma is megtalálhatjuk Brassicanus színezett ex librisét.

53 Lásd Par. suppl. gr. 607, f. 8^v alsó margóján a görög ívjelzés: αβ', vagyis 22. Ha 21 nyolc levélből álló teljes quaternióval számolunk, 168 levelet kapunk.

54 Lásd TÓTH 2011, 411-415.

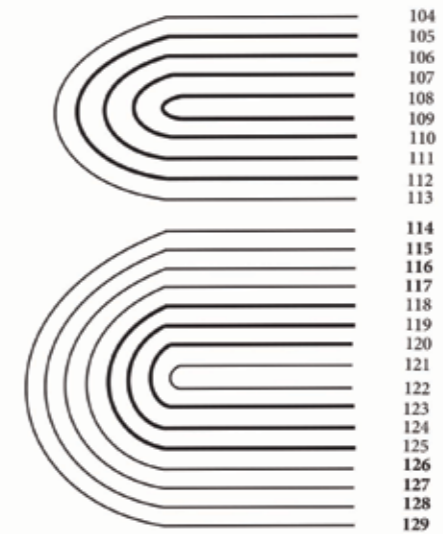
55 SOSOWER 1987, 54-55.

A szétbontott Lysias kódex rekonstruált quinói



9. A szétbontott Lysias-kódex íveinek keveredése a Par. suppl. gr. 607 jelzetű kódexben (Kat. 5)

Lysias bifóliói a Par. suppl. gr. 607-ben



kötők gondosan ügyeltek arra, hogy a pergamen hús oldala mellé hús oldal, szőr oldala mellé pedig szőr oldal kerüljön, ezért nehéz volt a leveleket helyesen összepárosítani, miután kettős levelek estek ki belőlük, különösen ha a könyvkötő quaterniókat akart kirakni belőlük. A bifóliók, illetve az ívek helyes párosítását nehezítette, hogy a Lysias-alapkódex, a mai Pal. gr. 88 két csonka helyének esetleges pótlására hosszabb helyet hagytak üresen, éppen a terjedelmesebb lakunák pótlásának reményével. A kódex mindkét ilyen célú kihagyása zavart eredményezett. A f. 125^v-n hat sor után kihagyott fél oldal utáni kettős levél elveszett, illetve a f. 129^v 11 sor után teljesen beíratlan maradt, és a mindkét

oldalán üres pergamendarabot valószínűleg már korán kivágták újabb felhasználás céljából. Valószínűleg őrszó sem került rá, ami a kódex többi részében a füzetek párosítását segítette.⁵⁶ A megmaradt leveleknek egy olyan pontja volt, ahol az őrszavak jelezték, hogy a véget érő ívfüzet után melyik levéllel kezdődik a következő füzet, amely a kolostori könyvkötőműhelybe került. Lucas Coronensis ezen a ponton bontotta két ívvé a hozzá kerülő három nagyobb blokkból és két bifólióból álló, nehezen értelmezhető és kezelhető egységeket.⁵⁷ [Fig. 9] Így szerkesztett össze belőlük egy öt és egy nyolc kettőslevélből álló egységet, amely így azon ponton zárul, ahol megszakad a szöveg. Ebből

56 Vö. Par. suppl. gr. 607, ff. 112^v és 113^v alsó margóján.

57 Vö. Par. suppl. gr. 607, (1) ff. 105-112; (2) ff. 114-117 és 126-129; (3) ff. 118-120 és 123-125. Az illesztési pont f. 113^v őrszava és f. 114^v eleje.

úgy tűnik, hogy a brassói könyvkötő már megörökölte a kötet veszteségeit és keveredését, és tehetsége szerint próbálta megmenteni és a többi görög szöveghez hozzáilleszteni a töredéket. Az ilyen keveredés pedig csak egy kódex íveinek szétbontásakor jöhetett létre, épp az üres levelek miatt, ahol a recto oldalak párosításánál zavar keletkezett.

Nézzük meg, mit tudhatunk a Lysias-kódex eredetéről, ami szintén a Corvina könyvtárból való származást valószínűsíti. A közvetlen forráskódexe egyértelműen a Johannes Scutariotes által másolt Vat. gr. 1366, amely közvetlenül a Lysias-beszédek ősforrásáról, a Pal. gr. 88-ról készült, Scutariotes saját használatára szolgáló munkapéldány lehetett, amelyben szintén a szövegpótlások miatt hagytak ki szövegrészeket.⁵⁸ Ezt a kódexet is quiniókra másolták. Johannes Scutariotesszel két hiteles és több olyan kódexben is találkozhatunk, melyek valószínűleg Budán is megfordultak.⁵⁹ E kódexek többségét bizonyíthatóan az 1480-as évek végénél, a corvina vörsbőr kötések elkészülésénél sokkal korábban másolták Firenzében, bizonyára nem Mátyás megrendelésére. Ezért Magyarországra vagy Janus Pannonius kódexeivel együtt kerültek, akinek a görög könyvei 1472-ben bekövetkező halála után Mátyás könyvtárának részévé váltak, vagy könyvkereskedőkön keresztül, talán Taddeo Ugoletto közvetítésével később jutottak Budára, bizonyára bekötve. A Lysias-kötet szétbontását leginkább a fontosnak ítélt ritka szöveg újrakötése indokolhatta. A több évtizeddel korábban másolt Lysias-kódex tehát Firenzébe

vezethető vissza, és egy olyan megrendelőhöz kötődik, aki kifejezetten ragaszkodott ahhoz, hogy a forráskódex lakunáiból eredő hiányokat másolják át az elegáns pergamenkódexbe, abban a reményben, hogy ezeket majd pótolni lehet. Ebből a szempontból hasonló a hadmérnöki munkáknál megfigyelt megrendelői igényhez.

Mivel e három különböző eredetű kötet az egyébként görög szövegek iránt kevésbé érdeklődő és főként ferences megrendelőknek dolgozó könyvkötő műhelyében találkozott, aligha érkezhettek máshonnan, mint a Corvina könyvtár ekkor már elhanyagolt maradványából, melyben a görög kötetek jelenlétéről, ahogy láttuk, ebben a korban több külföldi látogató is megemlékezett, illetve ahonnét szintén ebben a korban kerültek ki kötetek. Haczy Márton, nagyváradi ferences prépost neve merül fel Lucas Coronensis és a görög kódexek viszonylatában, akiről tudjuk, hogy megszerezte Ptolemaeus *Geographiáját*,⁶⁰ és hogy volt a tulajdonában olyan kötet,⁶¹ melynek kötéséhez a Par. suppl. gr. 607 kötésével azonos bélyegzőket használtak. [Fig. 10] Ez lehet a legegyszerűbb magyarázat, hogyan jutott a kötet Budáról a Partiumon és Erdélyen keresztül Gabriel Thessaloniki püspök (1593–1596) tulajdonába,⁶² majd a Vatopedi kolostor könyvtárába. A városostrommal kapcsolatos szövegeket egybefoglaló kötet is elég romos lehetett, ahogyan Lucas Coronensis munkájának eredményéből látjuk, aki több ponton megerősítette a kieső, illetve elszakadt 10. századi pergamenleveleket.⁶³ Johannes Chrysostomus töredéke, illetve a Lysias-töredé-

kek kapcsán ez a magyarázat nem kielégítő. Itt a kötetek tudatos szétbontásáról lehet beszélni, amire a legvalószínűbb magyarázat a kódex újrakötésének szándéka lehetett, ahogyan a korábbi példákban láttuk. Ebben a két esetben azonban a folyamat megszakadhatott a kötetek szétbontásakor. Az össze nem varrt ívek, illetve bifóliók könnyen összekeveredhettek, illetve egymástól külön kerülhettek.

Az áttekintett négy kódexben a görög kódexek budai restaurálására, újrakötésére, illetve ennek az előkészítésére láthattunk példát. Megfigyelhettük a kódex régiségének, ezzel járó filológiai értékének nagyrabecsülését. A csonkult pergamenlevelek, illetve a szétváltó bifóliók beiratlan pergamennel történő restaurálása és ennek a tulajdonosi büszkeséget kifejező kötéssel való párosítása, valamint a keleties jellegűvé formálása kifejezi, hogy a gyűjteményben milyen szerepet szántak a görög kódexeknek. A kéziratoknak egy más arcát mutatták, mint a gazdagon díszített vadonatúj latin kódexek, talán a kissé eltérő megjelenéssel is ezt a különbséget próbálták meg kifejezni. A kettő megfűrt egymás mellett. Ha a Federico da Montefeltro által a Corvina könyvtárral nagyjából egyszerre sajátos arculatúvá szervezett urbinói gyűjteményt nézzük, hasonló tendenciákat figyelhetünk meg. Az ide került sok régi görög kódex egy gyűjteményhez tartozását rendszerint a kötet elejére behelyezett díszített pergamen levél fejezi ki, melyen szerepelt Federico da Montefeltro címere és a mű címe latinul és görögül. Az urbinói gyűjteményben a görög kódexek átkötéséről és az ehhez kapcsolódó esetleges restaurálásokról alig tudunk valamit, mert a 17. században a Vatikáni Könyvtárban átkötötték őket, és ekkor új kötést kaptak;⁶⁴



10. Lucas Coronensis által Budán készített kötés (Paris, suppl. gr. 607, Kat. C5)

58 SOSOWER 1987, 54–55.

59 A két hiteles corvina: ÖNB, hist. gr. 1 (Ptolemaeus, **GEOGRAPHIA**; Firenze, 1454), suppl. gr. 30 (Diodorus Siculus, **HISTORIAE**; Firenze, 1442). A többi, bizonytalan corvina, amelyet Johannes Scutariotés másolt: ÖNB, suppl. gr. 11 (Plutarchus, **Vitae parallelae**, tartalomjegyzékét Demetrius Tribolus másolta), suppl. gr. 20 (Plato, Firenze 1468), suppl. gr. 32 (Theophrastus); suppl. gr. 42 (Homeros), Seitenstetten, cod. 34 (Plutarchus, *Vitae parallelae*; Scutariotes restaurálta a hiányzó szövegrészeket); London, British Library, Ad. 21165 (Iamblichus, Firenze).

60 Lásd Haczy Márton possesszorbejegyzését (Bécs, ÖNB, hist. gr. 1, f. 1v): Martini Haczi p<re>p<osit>i minorum Waradiensium & suorum.

61 Sárospataki Református Kollégium Könyvtára, S 481, 20, f. b3r: Haczi p<rae>p<osi>ti et suorum. A bélyegzőkről lásd **Rozsondai** 1997, 517–518. Haczyról lásd HOFFMANN–WEHLI 1929/1992, 169–170.

62 Par. suppl. gr. 607, f. 1^v: f. 1^v: Γαβριήλ ἑλέω θεοῦ θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος ὑπέρτιμος καὶ ἐξαρχος πάσης Θεσσαλίας. Az azonosításhoz lásd PETIT 1901–1902, 153–154, Nr. 90.

63 A Lucas Coronensis műhelyében a kódex restaurálásához és összevarrásához használt pergamencsíkok 13. századi párizsi egyetemi kurzív gótikus írással írt, teológiai tárgyú szöveget tartalmaznak. Lásd Par. suppl. gr. 607, ff. 16–17, 81–82 levelek összeragasztását és a ff. 23^v és 32^v lapszélek repedezésének lefedését.

64 Urb. gr. 82, Ptolemaeus *Geographiája* és Barb. gr. 271 kivételek, ahol görög kódexeken megmaradt az urbinói kötés (DE MARINIS, 1960, I, 22).